

Тема 4.4.

Що таке громадянське суспільство і яка роль у ньому належить правовій державі

У цій темі ми досліджуватимемо, що таке громадянське суспільство, та яку роль у ньому відіграє правова держава. Вивчення теми допоможе зрозуміти місце і роль громадян у становленні й функціонуванні громадянського суспільства та правової держави. Важливим буде розуміння того, яку користь несе людям формування громадянського суспільства, дія його інституцій, правової держави на основі верховенства права.

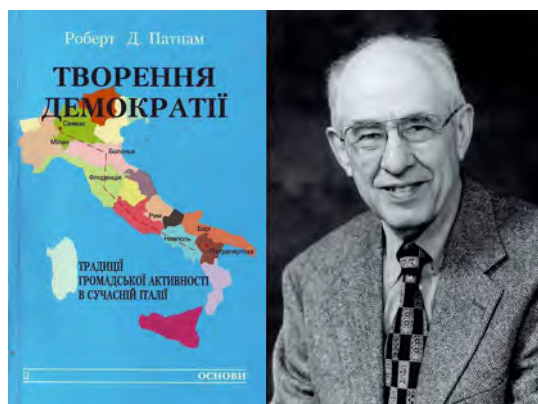
Ключові здобутки у вивченні теми

Досліджуємо: ознаки та структуру громадянського суспільства.

Розуміємо: роль громадянського суспільства та правової держави в житті громадян.

Діємо: аналізуємо та оцінюємо роль громадян у формуванні і становленні громадянського суспільства й правової держави.

■ **Роберт Девід Патнем** — американський політолог, професор Гарвардського університету, консультант президентських адміністрацій у США, розробник ідей створення, захисту та розвитку громадянського суспільства. У 1993 р. він провів дослідження і написав книгу «Творення демократії: традиції громадської активності в сучасній Італії»

Роберт Патнем

На думку дослідника Роберта Патнема, на півночі Італії рівень громадянської активності на порядок вищий, аніж на півдні. Роберт Патнем показав, що саме в тих регіонах Італії, де понад сто років тому італійці найбільш активно залучалися до нових форм суспільної діяльності і соціальної взаємодії, їхні нащадки так само активні в політичному та соціальному житті.

Обговорюємо

Який взаємозв'язок існує між участю людей у громадському житті та рівнем розвитку країни?

Чому держава, мешканці якої активні у громадському житті, розвивається краще?

Яких навичок, на вашу думку, набувають громадяни, беручи активну участь у громадських об'єднаннях?

Модуль 1.

Що таке громадянське суспільство. Якими є його ознаки та функції

■ Громадянське суспільство — це саморегульоване суспільство вільних, рівних, економічно незалежних людей, які вступають у недержавні організації та об'єднання з метою захисту своїх законних інтересів і досягнення своїх цілей. Влада в такому суспільстві будується не на силі, а на авторитеті, а держава виконує регуляторну функцію.

■ Інститути громадянського суспільства — це система суб'єктів, наділених правами і обов'язками щодо відстоювання своїх законних інтересів у процесі подальшої розбудови громадянського суспільства в Україні та участі в управлінні державними справами, зокрема — у формуванні та реалізації державної правової політики.

Громадянське суспільство — це суспільство, яке складається з вільних, незалежних, рівноправних громадян. В такому суспільстві люди взаємодіють, спілкуються і добровільно самоорганізуються на основі спільних (незалежних від держави) інтересів у громади і об'єднання. Громадяни в такому суспільстві захищені необхідними законами від прямого втручання і обмежень з боку держави. В такому суспільстві переважають демократичні громадянські суспільні цінності.

Функціонування громадянського суспільства не є можливим без громадянина як самостійного індивідуального члена суспільства, який усвідомлює себе таким, наділений певним комплексом невідчужуваних прав і свобод і відповідає перед суспільством за свої дії.

Складові частини громадянського суспільства ще називають інститутами громадянського суспільства.

У 2007–2008 рр., розпорядженням Уряду N1035-р та постановою Кабінету Міністрів України № 976, до інститутів громадянського суспільства віднесено:

- /// громадські організації;
- /// професійні та творчі спілки;
- /// організації роботодавців;
- /// благодійні і релігійні організації;
- /// органи самоорганізації населення;
- /// недержавні засоби масової інформації;
- /// інші непідприємницькі товариства й установи, легалізовані відповідно до законодавства.

Громадянська реклама

Разом з нами і для нас.

Громадянське суспільство:

- сприяє самоорганізації та реалізації наших власних інтересів;
- виступає гарантом непорушності наших особистих прав;
- служить опорою в можливому протистоянні громадян з державою;
- обмежує державну владу та здійснює контроль за нею на всіх рівнях;
- бере на себе частину проблем, які важко або не під силу розв'язувати державі;
- захищає інтереси певної групи людей у її протиборстві з іншими групами інтересів.

Ознаками громадянського суспільства є:

- // Визнання людини, її прав і свобод найвищою суспільною цінністю.
- // Регулювання державою, на основі законів і за допомогою спеціальних органів, відносин між людьми, захист їхніх прав.
- // Високий рівень правосвідомості та відповідальності громадян і повага до законних прав інших людей.
- // Право власності людей на знаряддя і результати своєї праці, поєднане з певним рівнем заможності, для досягнення незалежності.
- // Існування різноманітних добровільних громадських організацій і рухів, самоорганізація і згуртування.
- // Взаємодія організованих об'єднань суспільства для задоволення матеріальних і духовних потреб та інтересів людини завдяки громадській співпраці, що відбувається без прямого втручання держави.
- // Багатоманітність у всіх сферах суспільного життя (економічній, політичній, культурній), або так званий *плюралізм*.
- // Незалежні засоби масової інформації, які обслуговують громадські потреби та інтереси, формулюють і оприлюднюють громадську думку.

Обговорюємо

- *Що є, на вашу думку, найвищою цінністю громадянського суспільства?*
- *Хто, що і як має робити, щоб різноманітні людські інтереси не зіштовхувалися, а права громадян — не порушувалися?*
- *За яких умов людина в громадянському суспільстві є справді незалежною?*
- *Як ви розумієте багатоманітність у економічній, політичній і культурній сферах життя?*
- *Якою є роль ЗМІ у громадянському суспільстві?*
- *Яка роль у громадянському суспільстві належить державі? На основі чого вона діє?*

Модуль 2.

Якою є роль громадян у становленні й функціонуванні громадянського суспільства

Громадяни різних демократичних країн знаходять різноманітні шляхи для реалізації цікавих ініціатив, залучення ресурсів, вирішення суспільних проблем. Люди різних вікових категорій, культур, соціальних станів, з метою захисту своїх прав, реалізації суспільних інтересів, формують різноманітні об'єднання, асоціації тощо. У таких ситуаціях, наприклад, у США, створюються тисячі асоціацій різного роду: релігійні, етнічні, загальні чи з обмеженою участю, величезні чи крихітні. Американці створюють асоціації для розвитку системи розваг, для заснування семінарій, будівництва готелів, будівництва церков, поширення книг, відправлення місіонерів на інші континенти. Подібним чином вони заснують лікарні, в'язниці і школи. Можна помітити, що якщо на чолі нових ініціатив у Франції, наприклад, стоїть уряд, а в Англії — високопоставлена особа, то в Америці це неодмінно буде асоціація.

За матеріалами: Джон Дж. Патрік. Участь особистості у громадянському суспільстві. Електронний ресурс: http://westukr.itgo.com/pidr_grom_ch1_2.html

Громадянська активність

Модель громадянського суспільства

Зараз в класі ви на практиці випробуєте маленьку модель громадянського суспільства.

Для цього вам потрібно вибрати собі роль з переліку різних соціальних груп і верств населення (можна написати на аркушах паперу або на стікерах і вибрати методом жеребкування).

приватні підприємці	студенти / студентки	пенсіонери / пенсіонерки
робітники / робітниця	працівники культури	інваліди
селяни / селянки	працівники ЗМІ	чоловіки / жінки
школярі / школярки	військові	волонтери / волонтерки

(ви можете запропонувати також свої приклади, додати їх до переліку).

Підготуйте картки так, щоб у класі було по 2-3-4 представники кожної соціальної групи чи професій (наскільки це дозволяє зробити загальна кількість учнів).

Подивіться на свої картки і спробуйте уявити себе людиною, яка записана на ній, себто «увійдіть у роль».

Впродовж 2 хвилин подумайте і (відповідно до ролі) коротко запишіть по одному прикладу того, які у вас можуть бути:

- 1). проблеми;
- 2). потреби;
- 3). інтереси.

Представники різних соціальних груп, професій озвучують теж свої приклади.

Встаньте зі своїх місць, походіть по класу, поспілкуйтеся і знайдіть серед учнів тих, у кого є подібні картки. Утворіть маленькі групи.

З переліку організацій і спілок оберіть ту, до якої ви могли б належати, наприклад:

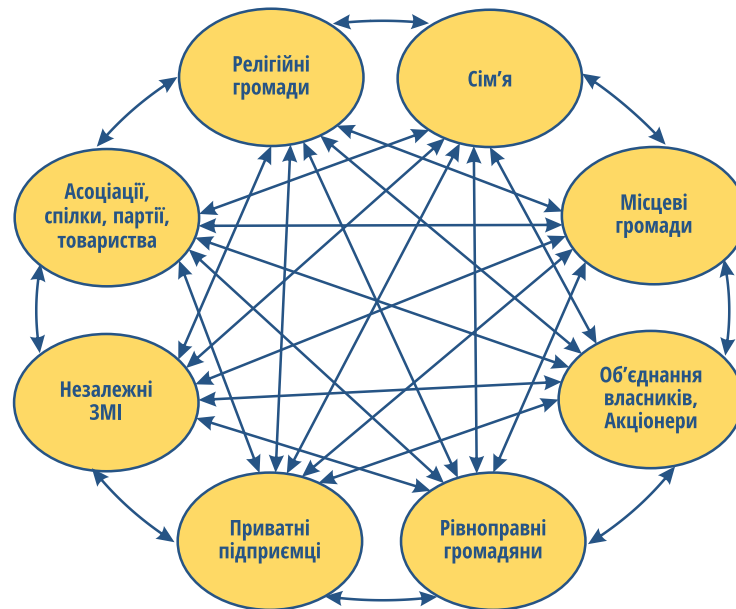
Сім'я, Асоціація приватних підприємців, Студентське братство, Клуб пенсіонерів, Профспілка робітників, Спілка працівників культури, Товариство інвалідів, Селянський кооператив, Спілка працівників ЗМІ, Союз жінок, Об'єднання школярів, Релігійні громади тощо.

Обговорюємо

- Чи легко буває одній людині вирішити свої проблеми, задовольнити свої потреби та інтереси?
- Хто може вам в цьому допомогти (депутат / депутатка, чиновник / чиновниця, суддя, сім'я тощо)?
- Чи легко самотужки відстоювати свої інтереси, боротися проти несправедливості? Чому?
- Чи розширяються можливості реалізації ваших інтересів завдяки підтримці спільноти однодумців? Як саме?
- Що ви можете зробити разом?

Розглядаємо і обговорюємо

Розгляньте малюнок. Перед вами — лише частина умовної схеми громадянського суспільства. Тут не знайшли відображення держава та її органи, органи місцевого самоврядування та їхня роль у такому суспільстві.

■ **Соціальний капітал** — активна й орієнтована на суспільні цілі позиція громадян, суспільні відносини, що ґрунтуються на рівності, довірі та прагненні до співпраці заради спільного блага. Це навички управління, які громадяни здобувають за рахунок участі в організаціях громадянського суспільства. Надалі громадяни можуть використовувати свій соціальний капітал для зміцнення демократичних принципів в управлінні державою.

Знайдіть на схемі спільноту, до якої належите ви тепер, або згідно з вашою роллю у попередній вправі.

До яких спільнот намальовані стрілки від вашої групи? Як можуть ці групи допомогти вам у задоволенні ваших інтересів і потреб? Наведіть кілька прикладів, які підтверджували б вашу думку

Де і як на цій схемі ви розмістили б державу та органи місцевого самоврядування? Поясніть свій вибір.

Подумайте, чи потрібно учасникам названих вами відносин отримувати дозвіл держави, щоб взаємодіяти для вирішення своїх проблем?

Яку роль повинна відігравати держава, якщо інтереси різних спільнот суперечать одні одним (не співпадають)?

Як ви думаєте, чому структура такого суспільства міцніша, порівняно із ситуацією, коли кожний громадянин діє окремо? Чи легко нехтувати думкою діяльної групи?

Модуль 3.

Яку роль виконує правова держава у громадянському суспільстві?

Громадянське суспільство може гармонійно функціонувати без впливу держави, але його не можна представити як щось таке, що існує та функціонує незалежно від держави. Світосприйняття та свідомість громадян значним чином залежать від їхніх відносин з державою, від того, який вплив вони мають на її розвиток.

■ **Правова держава** — це суверенна політико-територіальна організація влади, яка існує і функціонує в громадянському демократичному суспільстві, в якій панують норми права, забезпечуються права і свободи людини, влада підпорядкована волі народу (законним інтересам людини і громадянина, окремих груп людей та громадянського суспільства в цілому).

■ **Головні принципи правової держави:** принцип верховенства права; розподіл державної влади; визнання недоторканності і невід'ємності прав і свобод людини.

Формування та розвиток громадянського суспільства неминуче призводить до трансформування держави у *правову державу*. Правова держава може бути розбудованою лише там, де наявні інститути громадянського суспільства, в центрі якого перебуває людина, її права, свободи та інтереси.

Отже, це держава, в якій юридичними засобами реально забезпечено максимальне здійснення, охорона та захист основних прав і свобод людини.

Основними ознаками правової держави є:

- /// суверенітет народу, який є джерелом влади;
- /// верховенство права як справедливої і рівної міри свободи, закріпленої в Конституції та законах;
- /// рівність усіх громадян перед законом;
- /// рівна і взаємна відповідальність держави та особи перед законом;
- /// визнання прав людини вищою соціальною цінністю;
- /// поділ влади на законодавчу, виконавчу і судову.
- /// високі правова культура та правова свідомість;
- /// наявність ефективної правоохоронної системи;

Громадянська реклама

У правовій державі є можливість для особи робити все, що прямо не заборонено законом, а державним органам — тільки те, що прямо дозволено законом.

Застосуйте набуті знання і досвід

Томас Пейн, американський просвітник і філософ XVIII–XIX ст., писав: «Чим досконаліше громадянське суспільство, тим менше воно потребує регулювання з боку держави».

- Поясніть, як ви розумієте ці слова Томаса Пейна?
- Чи має Україна певні успіхи у формуванні громадянського суспільства? Наведіть приклади.
- Які проблеми стоять на шляху розвитку громадянського суспільства в Україні. Складіть перелік.
- Як можна зміцнити інститути громадянського суспільства у громаді, де проживаєте Ви, та чому це так важливо?